

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 61 (1976)
Heft: 7

Artikel: Ils Schuobacheclers
Autor: Bühler, Linus / Berther, Norbert
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881807>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 14.03.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Ils Schuobacheclers

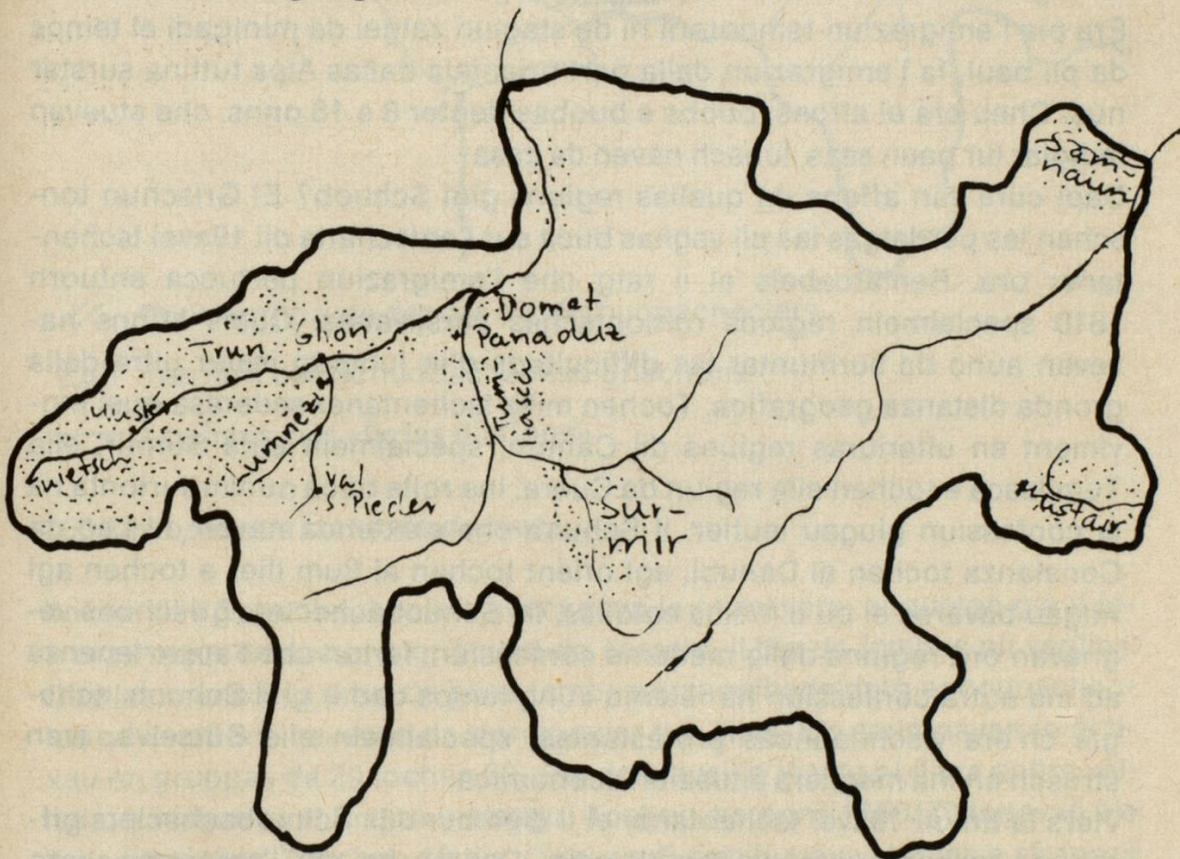
da Linus Bühler

Versiun romontscha da Norbert Berther

(Resumaziun d'ina lavur, cumparida el «Bündner Monatsblatt» 1975.)

«Denter ils purs dil Schuob sura dat ei paucs che han buca en survetsch affons ord il Tiroi, Vorarlberg ni ord regions pli paupras dalla Svizra. Ils affons vegnan la cureisma en roschas ella tiara, accumpignai da personas pli veglias, serendan ella capitala cirquitala (Oberamtsstadt), nua ch'ils purs marcadan els quasi dallas personas pli veglias. Entuorn s. Martin (11 da november) retuornan els puspei en lur patria en cumpignias pli grondas.»

La derasaziun digl ir giul Schuob el Grischun

Territori da derasaziun entuorn 1850

Cun quels plaids descriva Johann Georg *Memmingen* en siu cudisch «Beschreibung des Oberamts Ravensburg» (Stuttgart 1836) in aspect social-historic ch'ei semantenius en zacontas regiuns alpinas entochen l'entschatta dil 20avel tschentaner. Denter ils cantuns svizzers era ei specialmein il Grischun, dil qual ils affons mavan giul Schuob. Quei fenomen era medemamein enconuschents en singulas regiuns dil cantun Sogn Gagl sco era egl Appenzell, ha denton mai acquistau las medemas dimensiuns ed ha calau si pli baul ch'el Grischun ed els territoris austriacs.

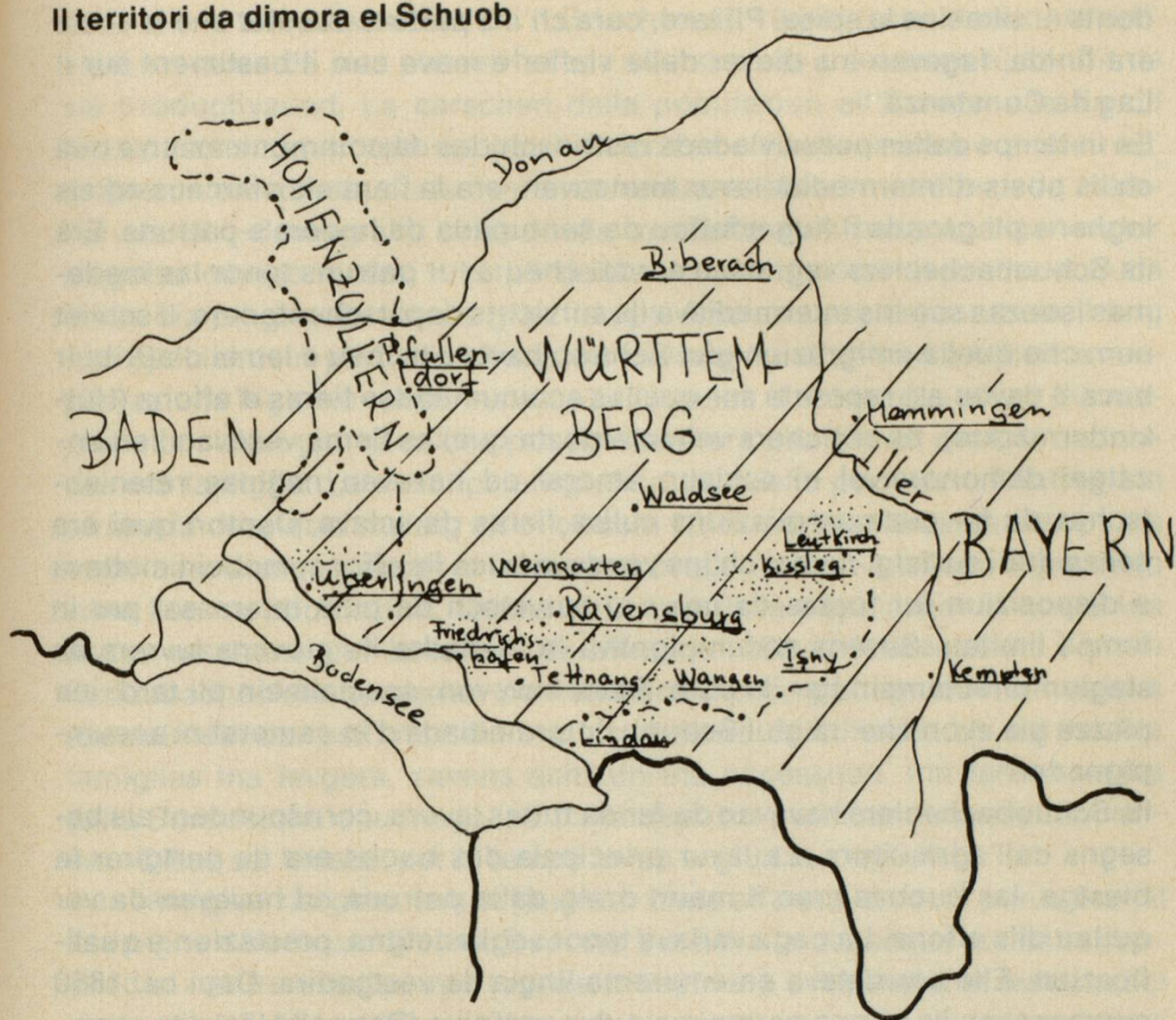
Enconuschentamein ei l'emigraziun temporara e da sesiun buca pér ina invenziun dad oz. Per la Svizra da pli baul era ella buca ina raritad, mobein plitost ina necessitad d'ina societad che sebasava sin in fundament d'existenza memia graschel. Senza in gudogn supplementar havess ina part considerabla dalla populaziun, specialmein dallas muntognas, buca pudiu subsister. Quella emigraziun temporara haveva diversas fuormas: lavur da mistergner e da commerciant ed era ils survetschs jasters ein da menziunar cheu, viu da lur raschuns economicas anora. Impurtontas eran denton era las biaras forzas da lavur agricolas che mavan sco fumegls e fumitgasas en territoris che vevan memia paucas forzas da lavur.

Era pia l'emigraziun temporara ni da stagiun zatgei da mintgadi el temps da pli baul, fa l'emigraziun dalla part orientala dallas Alps tuttina surstar nus: Cheu era ei affons, buobs e buobas denter 8 e 16 onns, che stuevan fadigiar lur paun sezs, lunsch naven da casa.

Dapi cura van affons da quellas regiuns giul Schuob? El Grischun tonschan las perdetgas las pli veglias buca sur l'entschatta dil 19avel tschentaner ora. Remarcabels ei il fatg che l'emigraziun pertucca entuorn 1810 specialmein regiuns romontschas sursilvanas. Quels affons havevan aunc da surmuntar las difficultads d'in lungatg jester ultra dalla gronda distanza geografica. Tochen miez tschentaner sederasa quei moviment en ulteriuras regiuns dil Cantun, specialmein enta Surmir, ella Tumliasca e tochen ella regiun da Cuera. Ina rolla buca nunimpurtonta ha la confessiun giugau leutier. Il Schuob che s'extenda naven dil Lag da Constanza tochen al Danubi, egl orient tochen al flum Iller e tochen agl Allgäu bavares ei pli u meins catolics. Ils Schuobacheclers grischuns vegnevan ord regiuns dalla medema confessiun, ferton che l'appartenenza ad ina outra confessiun ha reteniu liung temps dad ir giul Schuob, schegie ch'era vischnauncas protestantas, specialmein ella Surselva, eran strusch en ina megliera situaziun economica.

Viers la fin dil 19avel tschentaner ei il diember dils Schuobacheclers grischuns tschessaus considerablamein. Denton ha pér l'emprema uiara mundiala fatg fin definitivamein a quella emigraziun singulara da stagiun.

Il territori da dimora el Schuob

- // Entir territori da dimora dils Schuobacheclers
- Territori dils Schuobacheclers grischuns
- Loghens cun «fieras d'affons»

200 km a pei silla tscherca da lavur

Il viadi dils Schuobacheclers succedeva la primavera, enqualga gia il fevrer ni mars en accumpignament da carschi, il bia da femnas pli veglias. Quellas menadras eran da gliez temps persunalitads detg enconuschen-tas ed ils affons havevan da s'annunziar tier ellas. Els serimnavan in di fi-xau en gruppas da 20 tochen 30, che derivavan d'in vitg ni d'ina entira val-lada, e mavan lu el lontan malsegir. Tochen els onns 1860/70 fagevan els il viadi a pei en 7 tochen 10 dis. Quei viadi caschunava stentas e strapazs nunimagabels. Purs hospitals e claustras devan suttetg la notg als vian-

donts ni silmeins la spisa. Pli tard, cura ch'ins parteva suenter che la scola era finida, fagevan ins diever dalla viafier e mava cun il bastiment sur il Lag da Constanza.

En in temps dallas pusseivladads restrinschidas da communicaziun e nua ch'ils posts d'intermediar lavur muncavan, era la fiera els marcaus ed els loghens pli gronds il liug adattau da sentupada da luvriers e patruns. Era ils Schuobacheclers vegnevan surdai cheu a lur patruns tenor las medemas isonzas sco ins intermediava ils survients dapi tschentaners. Il schliet num che quella emigraziun giul Schuob haveva tscheu e leu ei d'attribuir buca il davos als rapports sur quellas schinumadas fieras d'affons (Hutkindermärkte). Ils critichers vehements da quellas fieras vesevan lien enzatgei dishonoreivel ni schizun amoral ed havevan neginas retenientschas da far cumparegliaziuns cullas fieras da sclavs. Denton quei era senza dubi surfatg, damai ch'ins vendeva buca ils affons, mobein metteva a disposiziun lur forzas da lavur el survetsch da purs interessai per in temps limitau. Savens accumpignava la menadra ils giuvens luvriers da stagiun directamein tier ils purs. Biars havevan, specialmein pli tard, ina piazza gia avon che ira giul Schuob, intermediada d'in camerat ni accumpignader.

Ils Schuobacheclers havevan da far da tuttas lavurs, corrispudent als balsegns dall'agricultura. La lavur principala dils buobs era da pertgirar la biestga, las buobas eran il maun dretg dalla patruna ed havevan da ver quitau dils affons. La paga variava tenor vegliadetgna, prestaziun e qualificaziun. Ella consisteva en emprema lingia da vestgadira. Dapi ca. 1850 survegnevan ils affons normalmein dus vestgius (Doppelt Häs) sco remuneraziun per lur lavur. Leutier deva ei aunc ina pintga paga en daner che sedifferenziava ella altezia.

Fom, surpopolaziun e neginas pusseivladads da fadigiar

Nua che schizun affons mitschavan buca dil sforz d'ina emigraziun temporara ed havevan aunc da surmuntar ils impediments d'in lungatg jester, ein las raschuns persuerter d'encurir en ina situaziun economica ordvart precara. Ils motivs dad ir giul Schuob ein era d'anflar ella paupradad dils territoris muntagnards pertuccai.

Surpopolaziun, fom e neginas pusseivladads economicas eran la raschun dalla emigraziun. Era sche surpopolaziun ei buca da definir claramein – ella ei determinada specialmein dalla relaziun dalla popolaziun cullas resursas (capital, materias primas, pusseivladads da gudogn etc.) d'in terri-

tori – eis ei buca da dubitar ch'il Grischun dil 19avel tschentaner era arri-
vaus en rama da sias pusseivladads economicas e tecnicas al confin da
sia productivdad. La carschen dalla populaziun ell'Europa alla fin dil
18avel tschentaner vala era per il Grischun e continuescha era cheu ell'
emprema entschatta dil tschentaner sequent. Muort munconza da mate-
rial statistic-demografic selai quella multiplicaziun buca analisar en lur
singulas cumponentas. Il surpli dallas naschientschas ei probabel buca
staus bia pli gronds era da gliez temps. Decisivs era denton bein il fatg
che specialmein pli biars affons survivevan, quei ch'ei d'attribuir a me-
glieraziuns higienic-medicinalas, alla assenza d'epidemias ed ad ina me-
gliera posiziun giuridica che possibilitava era alla glied simpla da fun-
dar ina famiglia. La descripziun grafica da quella populaziun entras ina
piramida dess quei maletg ch'ei oz schi tipics per las tiaras da svilup: ina
basa lada, expressiun per la ferma part procentuala dils affons e giuvenils
viers l'entira populaziun. Quella structura dalla populaziun ei lu era ina
dallas raschuns per la lavur dils affons el 19avel tschentaner. Tier ils
Schuobacheclers quintavan denton buca mo lur gudogn che consisteva
specialmein da resti, mobein era lur assenza dalla meisa ch'era per bia
famiglias ina levgera, savens schizun ina necessitad. Ina femna veglia
dalla Surselva ha dau inaga ina buna risposta pertuccont quella damon-
da: «Dieus sei ludaus, per in temps fuvan ei giud la maglia!»

Las famiglias da gliez temps havevan biars affons, ils beins purils eran il
bia pigns e buca productivs. Quei era buca mo la conseguenza dalla pau-
pradad naturala dallas muntognas, mobein era il resultat d'in remarcabel
dretg d'iertà. La schinumnada partiziun reala praticada da tschentaners
enneu ellas Alps, che vuleva preservar ils affons da stuer emigrar cun par-
ter il fatg puril sin tut ils affons, ha promoviu dapi il 18avel e 19avel
tschentaner la surpopulaziun e paupradad. Relaziuns disfavoreivlas da
possess, sco per exempel a Surmir, nua ch'in cerchel restrinschiu da pro-
prietaris possedeva la gronda part dils praus, eran conresponsablas per la
schliata situaziun economica dils paupers e da quels senza possess. Igl ir
giul Schuob preservava lur affons e specialmein ils orfens dalla pira mise-
ria. El muntava aschia, specialmein l'entschatta dil 19avel tschentaner,
nua ch'in provediment social dil stadi muncava per gronda part, ina sort
susteniment dils paupers, – era sche quel era empau dubius.

Ina cumparegliaziun cun il Tirol demuossa che leu sco el Grischun eran
en emprema lingia quellas regiuns pertuccadas dalla emigraziun ch'eran
per aschidadir situadas ella «davosaura» dallas impurtontas vias da tran-
sit: aschia il Vintschgau tiroles e la Surselva. Ellas han profitau mo pauc
dil commerci da transit, menziunaus biaras gadas.

Il Schuob beinstont

Formavan d'ina vart la paupradad e la carschen dalla populaziun ellas Alps ina dallas raschuns per igl ir giul Schuob, eran da l'otra vart era las relaziuns giul Schuob decisivas. Quella beinstonta tiara agrara haveva za tgei sco ina attracziun economica sils habitonts alpins. Quella beinstonza relativa sebasava buca il davos sin ina productiva economia da garnezi favorisada entras premissas geografic-climaticas. Il dretg dad ierta leu usitau, tenor il qual il vegl ni il giuven affon retschaveva il bein puril, promoveva la formaziun ed il manteniment da beins extendi e cumpacts che lubevan plitost ina cultivaziun raziunala ch'ils beins pigns parcellai el territori muntagnard.

Ils districts tudestgs al Lag da Constanza havevan plinavon gia daditg ina munconza da forzas da lavur agricolas ch'ei buca mo da valetar sco fuigia dalla tiara el temps dalla industrialisaziun. Pli probabel ei il Schuob buca serefatgs pli dalla sperdita enorma da populaziun dalla uiara da trent'onns (1618–1648). Entras il sistem da beins cumpacts (Einödesystem) introducius dapi il tard temps medieval ha ei dau singuls beins ed uclauns ed aschia eran pli paucs forzas da lavur a disposiziun che en in vitg cumpact.

L'emigraziun dils affons ord las Alps haveva igl effect d'in ventil che veva la mira da metter d'accord populaziun e resursas economicas curdadas ord igl equiliber el decuors dil temps. Denter 1850 e 1860 ei igl ir giul Schuob tschessaus rapidamein el Grischun. Responsabels persunter ei en emprema lingia la gronda emigraziun ell'America, ils gronds sforzs per vegnir tier novas resursas da gudogn ed il mudest progress economic ch'ei sefatgs valer suenter la depressiun dils onns 1840. En entgins loghens sco a Domat e Panaduz ei il diember dils Schuobacheclers denton carschius. Cheu ei igl ir giul Schuob daventaus ina tradiziun e la dimora leugiu purtava buca mo ils bials vestgius desiderai e las raras stivlas, mo-bein era in augment da criedi el vitg e tier ils camerats.

Ina famiglia purila dad Arnach cun la fumeiglia (1907). Il tierz ed il sisavel da seniester ein dus Schuobacheclers: Sepp Maria Maissen (3) e Conrad Chresta (6).

Igl ir giul Schuob ei staus dispiteivels duront sia entira existenza. L'entira pressa grischuna ha refusau quasi senza excepziun l'emigraziun, denton buca, sco quei che nus spitgassen, schi fetg per motivs socials, mobein plitost morals e politics specialmein avon la mesadad dil tschentaner vargau: Pervia dallas colonnas d'affons che semegliavan lu plitost colonnas da miseria fagevan ins quitaus per la reputaziun dil Grischun egl exteriur. Dubis morals sedrizzavan buca encunter il fatg ch'ils affons stuevan luvrar gia schi baul, mobein ch'els stuevan bandunar la patria ed ins temeava leu la periclitaziun morala e disavantatgs educativs. Entgins critichers nezegiavan denton singulas novas sur da tractament rubiesti d'affons per generalisar e condemnar en moda sfalsificonta e pauschala. Rapports contemporans ed era mias intervestas che serefereschon zuar alla fasa finala dalla emigraziun refuteschan tals arguments. Ils commentaris, schizun quels dils adversaris ils pli decidi fan ina caussa clara: La lavur d'affons sco tala vegneva buca messa en damonda era dad els. Ella vegneva considerata sco zatgei che secapescha da sesez, damai ch'ella era necessaria e ch'ins era dil meini ch'igl affon stoppi vegnir disaus baul alla lavur. L'idea ch'el seigi nuot auter ch'ina miniatura dil carschiu era derasada ed aveva sias consequenzas ella educaziun ed el tractament, sco quei ch'il historiograf social Albert Hauser ha constatau inaga cun raschun.

Remarcablamein ein ils rapports sur digl ir giul Schuob pli scarts ella *pressa romontscha* che quei ch'ins spetgass, era gie la Surselva il territori principal dall'emigraziun dil Grischun. En moda fetg simplificada sa sia mentalitad vegnir skizzada sequentamein: Igl ir giul Schuob vegn giudicaus aunc pli negativamein che tier la gronda part dallas gasettas grischunas tudestgas. Ins anfla strusch ina notizia da gasetta ni in pign artechel sur dils Schuobacheclers ch'ei senza accusaziuns encunter l'emigraziun. Ils dubis ein specialmein da natira educativa, morala e scolara. Capivlamein vegn specialmein il fatg deploraus ch'ils affons hagian neginas enconuschientschas dil tudestg cura ch'els bandunan la patria. La veta dils Schuobacheclers romontschs era lu facticamein, specialmein all'entschatta, ordvart greva: Senza grondas pusseivladads da secapir, mudergiai dil schar encrescher, pitevan els el contuorn jester dublamein dalla separaziun dils geniturs, fargliuns ed amitgs.

Igl ir giul Schuob ella litteratura romontscha

Ei fa buca surstar ch'igl ir giul Schuob ha stimulau enzacons poets romontschs da scriver novellas e raquens. Sco emprema ei da menziunar la novella da Gion Antoni ühler (1825–1897) «Dieus protegia ils ses» ch'el ha scret 1867. Cumparida eis ella el Tschespet VIII, 1928. Cun gronda intuiziun ha el descret cheu la sort d'in Schuobachecler. Buca exclausa ei ina influenza da quella novella sil poet Giachen Michel Nay (1860–1920) che ha sez sco giuvenot gudignau siu paun dus onns giul Schuob. Per il raquent «Luregn» ha el fatg diever da sias experienzas.

Era al scribent Toni Halter han ils Schuobacheclers offriu materia per in raquent ch'ei patertgaus specialmein per ils affons.

En cuncontrast culla litteratura grischuna tudestga ei igl ir giul Schuob buca vegnius tractaus ella poesia. Sulettamein Gion Cadieli (1876–1952) fa ina remarca pertuccont quei moviment en sia poesia «Alla Romania» (cumparida el Tschespet X, p. 55):

«Il pur, el duvrava ni'l Schuob ni la Frontscha,
Per sia casada nutrir cun dil siu.»

Duvrava el veramein buca il Schuob? L'istoria muossa il cuntrari!

Ord in discuors cun Antonia Derungs

Cura che jeu haiel fatg quella intervesta viveva Antonia Derungs a Castrisch. Ella era s'annunziada sin miu appel ella gasetta ad anteriurs Schuobacheclers ed jeu haiel visitau ella l'entschatta da 1974. Ella ha raquintau a mi en moda capeivla sur da sia dimora giul Schuob menziunond biars detagls.

Cura essas stada cheugiu?

«Jeu havevel 11 onns cura ch'jeu sun stada giul Schuob entuorn 1900. Miu bab aveva in pign bein puril a Camuns ed jeu havevel aunc treis fargliuns ch'ein denton mai stai giul Schuob.»

Tgi ha accumpignau Vus?

«Igl ei stau ina femna pli veglia dalla Lumnezia. Ella ha giu quitau da nus duront il viadi, ha menau nus tier ils patrums e fatg giu cun els la paga. Cura ch'ella ei morta 1905, ha igl ir giul Schuob calau si ella Lumnezia, damai ch'ils geniturs vulevan buca schar ir ils affons persuls.»

Pertgei essas ida giul Schuob?

«Jeu erel giuvna e level mirar zatgei dil mund. El vitg a casa haiel viu inaga igl atun autras mattatschas cun en bi resti ch'ellas eran vegnidas cuntut si dil Schuob ed aschia hai jeu era vuliu ir. La mumma ha giu nuot encunter, denton ina secunda ga ha ella buca schau ir mei.»

Nua essas ida?

«Jeu seregordel buca propi exact dil num, ei veva num, crei jeu, Merazhofen (denter Ravensburg e Kempten). L'entschatta schavel encrescher caussas ed jeu magliavel mo pauc. Jeu capevel era nuot, perquei che nus tschintschavan mo romontsch sin nossas pitgognas. Denton cul temps eis ei iu meglier ed igl atun tschintschavel gia pulit il schuob.»

Tgei stuevas far?

«Jeu erel sin in bein puril pli pign, denton cun bia prau ed jeu stuevel pertgitar la biestga, haver quitau dils affons e gidar a far fein. La patruna fageva sezza il paun ed jeu gidavel ella. Ella cumprava bunamein nuot. Igl atun fagevan nus crut ed jeu stuevel smaccar il crut culs peis bluts». Spontanamein rauenta lu Antonia Derungs. «Jeu fagevel si mintgadi mezza ils cavels. Denton in di havevel plugls e cura che la patruna ha viu quei, ha ella lu sezza fatg si ils cavels a mi. La glieud fageva bien cun mei ed jeu savevel buca selamentar.»

Tgei paga veis survegniu?

«Jeu haiel survegniu 8 marcs e dus vestgius, il schinumnu «Doppel Häs»: duas rassas, dus pullovers, duas camischas, dua pèra soccas, dua pèra calzers ed ina biala e caulda rassa suten. Zacons mattatschs ch'eran vegni cun nus han survegniu cunegls vivs sco paga. Da gliez temps havevan nus strusch zatgei aschia leusi tier nus. Difficultads ha ei dau tier la duana. Cheu vein nus buobas stuiu prender ils cunegls sut las rassas. Denton tut ei iu bein.

Cura che nus essan returnai el vitg eran nus fetg loschs da nossa vestgadura e che nus eran stai schi lunsch naven. Da nossa gruppa ei negin staus leugiu.

(Antonia Derungs ei pli tard maridada ed ei seretratga a Castrisch nua ch'ella ei stada pli che 50 onns, da quels 47 sco vieua. Ses 3 affons ha ella tratg vi cun lavurs occasionalas e cun ir a dis. Ella ei morta cuort suenter quei discuors ella vegliadetgna da 84 onns.)

Thomas Fetz, Schuobachecler da 1915,
cun en il vestgiu ch'el ha retschiert
sco paga per siu survetsch.

Ord in discuors cun Sepp Maria Maissen

Sepp Maria Maissen, naschius 1896, che viva aunc oz a Domat, ei staus giul Schuob l'emprema ga cun 9 onns. Quei dueva aunc succeder treis ga tochen 1910. Siu bab luvrava tier la viafier federala a Cuera ed haveva da trer vi ina famiglia da 8 dels cun ina mudesta paga.

Co essas i da gliez temps giul Schuob?

«Tochen Cuera cun in carr da cavals, lu cul tren tochen a Rorschach, naven da leu cun il bastiment tochen a Lindau. El liug da fiera Kissleg, da vart orientala da Ravensburg, spitgavan ils purs gia nus. Nossa accompignadra, ina femna veglia da ver 70 onns, saveva ordavon tgi ella leva dar a tgei pur.»

Essas adina stai tiels medems purs?

«Igl emprem onn sundel staus sin in pign bein puril ed haiel stuiu pertgitar l'entira stad la biestga en in englar. Quei plascheva buca propi. Cura ch'ina dunna d'in grond pur dil medem vitg ha dumandau mei, sch'jeu vegli vegnir tier els igl onn proxim, haiel immediat dau plaid.»

Co eis ei stau leu?

«Leu ha ei plaschiu. Las lavurs eran pli variontas e leu era aunc in collega da scola da mei en piazza. La gliעד fageva bien cun nus, era sche la lavur era strentga. Els onns 1960, haiel fatg ensem cun auters anteriurs Schuobacheclers ina viseta als vegnentsuenter da nos patruns.»

Co vegnevan ils Schuobacheclers ora cun la giuventetgna da leu?

«Quei ei in auter capetel! La dumengia suenter messa sentupavan ils Schuobacheclers il bia, els sediscurevan sur da lur veta e lavur ni interpredevan zatgei. Lu tschintschavan nus naturalmein romontsch. Ils afons indigens tentavan nus perquei e grevan: «Welschakükale, Welschakükale!» Nus devan denton anavos: «Schuobakükale!» Savens seresultavan lu dispettas e vers cumbats. Ina ga, duront la processiuon da Sontgilest, essan nus schizun i culs crucifixs in encunter l'auter.»

Pertgei essas i giul Schuob?

«Quei ei stau aschia: Igl atun vegnevan ils Schuobacheclers adina puspei a casa. Els vevan en bi resti, stupentas stivlas e sin tgau purtavan els ina

capiala cun ina plema. Quei fageva immensa impressiun ed jeu haiel era vului far suenter. A casa han ins schau ir mei, bein cun ina certa encarschadetgna, denton buca nuidis, damai ch'aschia era in da meins davos meisa. Cura ch'jeu sundel returnaus puspei igl atun dil Schuob, havevel il detg quet. Ins era staus enzanua!»

Tgei scheis oz da quellas dimoras giul Schuob?

«Jeu sundel adina staus leds dad esser staus leugiu. Ins ha empiriu da ve- gnir sur sesez, da s'adattar ad outra glied ed ins ha empiriu da luvrar.»

Co eis ei iu cun Vos camerats?

«Ils biars ein buca stai nuidis cheugiu. Cert, ei deva era «plazzas ruhas» nua ch'ils Schuobacheclers stuevan luvrar memia fetg e nua ch'il tractament era munglus, denton ils biars han giu bien.»